

Kijkje in het Nestkast Onderzoek van het NIOO

Jonge koolmezen in nestkast, 14 mei 2014 | Coby Jeninga

Kees van Oers & Coby Jeninga

Het Nestkast Onderzoek van de VWG Het Gooi stuurt al vele jaren de controle gegevens van de nestkasten naar het Nederlands Instituut voor Ecologie (NIOO-KNAW). Om eens te horen wat het NIOO nu met die gegevens doet, hebben Coby Jeninga en Henny Meulepas buitengewoon hoogleraar Kees van Oers van dit instituut uitgenodigd. Met een goede opkomst in de Infoschuur werd het op 2 maart een leerzame zaterdagochtend.

Kees van Oers, vogelaar en buitengewoon hoogleraar Dierpersoonlijkheid, komt een boekje opendoen over de Koolmees (Parus major). Deze vogel wordt ook wel de wilde rat genoemd, omdat er zoveel onderzoek naar wordt gedaan.

Wereldwijd blijken er 32 types Koolmees te zijn. Van sommigen is nog vrij weinig informatie beschikbaar. Van de Europese Koolmees is het meest bekend, maar ook de Japanse Koolmees wordt onderzocht. Het NIOO doet al zeventig jaar nestkastonderzoek, dat in 1955 in vier

gebieden is gestart. Maar er is al eerder onderzoek gedaan bij Koolmezen. Een grondbezitter in Renkum vroeg de hulp van onderzoekers toen veel eiken hun blad verloren vanwege vraat door rupsen. Er zijn toen nestkasten opgehangen om dit te onderzoeken. Vanuit deze achtergrond is het langetermijnonderzoek ontstaan.

Gedragstesten

Het onderzoek van Van Oers is gericht op het gedrag van de Koolmees. Op de Zuid-Veluwe hangen sinds 1998 achthonderd nestkasten die worden gecontroleerd en er worden Koolmezen in gevangenschap gehouden waar allerlei gedragstesten mee worden gedaan. Ze worden kort vastgehouden en weer vrijgelaten. Deze testen hebben veel informatie opgeleverd. De Koolmees blijkt heel geschikt te zijn voor onderzoek; de vogel is nieuwsgierig, leergierig en laat zich niet zo snel van de wijs brengen. In het broedseizoen kan hij agressief zijn territorium beschermen, in de winter, op voertafels, is de Pimpelmees agressiever.

Uitdaging in het onderzoek is goed te definiëren wat persoonlijkheid is, want alles moet helder en zichtbaar zijn in het gedrag. Men moet hoe dan ook voorzichtig zijn met conclusies, want elke Koolmees heeft zijn eigen persoonlijkheid. Wij zien dit ook in de nestkast; de ene Koolmees laat zich voorzichtig in de hoek van de nestkast zetten, zodat wij de eitjes kunnen tellen, de volgende begint agressief te blazen en een andere is weg zodra de deksel van de kast opengaat. Er is onderzocht dat van dit soort gedragingen ongeveer 40 tot 50% genetisch door de ouders wordt bepaald. De rest is afhankelijk van de omgeving.

Sperwers

Mezen zijn altijd op zoek naar voedsel. Als ze een dag zonder eten zitten, gaan ze dood. Koolmezen leggen veel eieren en leven kort; van de acht Koolmezen die uit het ei komen en uitvliegen, zijn er na een jaar nog maar één of twee over. De meeste jonge Koolmezen worden door sperwers gepakt, maar er gaan ook redelijk wat

jongen dood doordat ze ziek worden. Dat hoort bij de natuur. Het is ook geen echt probleem omdat elke Koolmees in haar of zijn leven maar één jong hoeft groot te brengen om de populatie in stand te houden.

Een volwassen Koolmees heeft 50% kans om de winter te overleven en het volgend jaar weer een keer te proberen. De Koolmeespopulatie in Nederland is redelijk stabiel. Opvallend is dat in de steden de reproductie laag is maar de overlevingskans hoog. Buiten de bebouwing is dat omgekeerd.

Rupsenpiek

Kees van Oers vertelde ook over de timing van het eieren leggen. De Koolmees kan ongeveer voorspellen wanneer er een rupsenpiek is. Dat is van cruciaal belang want dan moeten de jongen net uit het ei komen. Rupsen reageren op de temperatuur en daarom is de rupsenpiek de laatste jaren naar voren geschoven; in 2010 was die dertien dagen eerder dan in 1986.

Sinds 1990 leggen de Koolmezen net iets te laat in vergelijking met de rupsenpiek. Voorheen legden ze iets te vroeg, wat eigenlijk beter is want dan kan er een broedstop plaatsvinden. Door klimaatverandering is er veel gewijzigd en omdat dit onderzoek al zo lang op dezelfde manier wordt gedaan, kunnen hier nu vragen over worden beantwoord. Dat was in de jaren tachtig niet te voorspellen.

Natuurmonumenten

In 2019 had heel Nederland veel last van de Eikenprocessierups. De rups is de larve

van een nachtvlinder en kan overlast veroorzaken door de honderdduizenden brandharen die elke rups op zijn rug draagt. Deze kunnen klachten veroorzaken zoals jeuk, huiduitslag, irritatie aan de ogen of aan de luchtwegen. Wind zorgt ervoor dat de kleine brandhaartjes van de rups in de lucht zweven en zich tot op grote afstand van de nesten verspreiden. De Eikenprocessierups is al zo'n dertig jaar in Nederland gesignaleerd, maar is vanaf 2010 exponentieel toegenomen als gevolg van klimaatverandering.

In 2020 heeft Natuurmonumenten het NIOO de vraag voorgelegd of de Koolmees het ultieme wapen kon zijn tegen deze rups, door de Eikenprocessierups aan hun jongen te voeren. Degelijk onderzoek was nodig; op Bokesteyn en Schaep en Burgh werden honderd nestkasten van het NIOO opgehangen en in 2021 werden de koolmezen en de rupsen intensief door een groep studenten bestudeerd. Uit dat onderzoek bleek dat de Koolmees geen grote bijdrage levert aan de bestrijding van de rupsen. Hij eet deze rupsen niet graag en consumeert liever de groene rupsen van bijvoorbeeld de wintervlinder. Deze zijn in gebieden met veel eiken voldoende aanwezig, waardoor de Koolmees de Eikenprocessierups juist in die gebieden niet nodig heeft.

Biodiversiteit

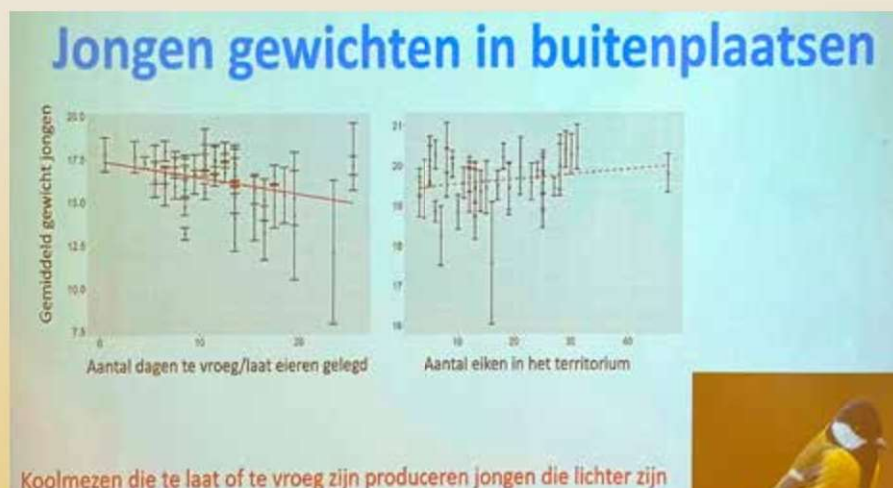
Er zijn wel andere dingen ontdekt. Bijvoorbeeld hoe meer eiken er in het territorium van de Koolmees staan, hoe beter het gaat met de soort. De vraag blijft hoe we op een natuurlijke wijze de uitbraak van de Eikenprocessierups in bedwang kunnen houden. Biodiversiteit

is in elk geval cruciaal. De Koolmees is onderdeel van die biodiversiteit, maar een veelvoudigheid aan insecten is het meest belangrijk. Vervolgonderzoek ligt nog in de planning, eventueel met behulp van camera's zodat kan worden bekeken of de koolmezen in juli wel de rupsennesten bezoeken.

Helaas zijn er voor de kasten van het NIOO op Bokesteyn en Schaep en Burgh al een paar jaar geen studenten gevonden die daar een specifiek project willen doen. De kasten zijn de afgelopen jaren door diverse vrijwilligers van onze vogelwerkgroep gecontroleerd, waaronder Jents Visser, zodat het onderzoek wel verder kon gaan. Kees van Oers heeft in zijn presentatie laten zien welke mooie resultaten die serie gegevens (2020-2023) al heeft opgeleverd. Natuurmonumenten heeft helaas aangegeven door veranderd beleid niet meer blij te zijn met nestkasten in hun gebieden en daarom zullen ze na dit broedseizoen worden verwijderd. We hebben afgesproken dat Jents dit jaar de kasten nog controleert, we kunnen ze nu zo vlak voor het broedseizoen er niet meer afhaken.

Consistent

Kees van Oers beaamt dat langetermijn-onderzoek erg belangrijk is. Over de vraag of er beter meer gedetailleerde data kunnen worden verzameld in minder gebieden en of de data die nu worden verzameld voldoende zijn, antwoordde hij dat het voornamelijk belangrijk is om niet te veel te veranderen. Beter wat minder data verzamelen op een consistente manier over vele jaren, dan steeds nieuwe interessante data.

Hoe meer eiken, hoe meer Koolmezen, 2 maart, Infoschuur | Joke van Velsen

Kees van Oers, Infoschuur, 2 maart 2024 | Coby Jeninga